

Jan C. ORLEAŃSKI*

*Uniwersytet Wrocławski (student)

Suarezjańska koncepcja współdziałania intelektu i woli w procesie stanowienia prawa

Streszczenie

Artykuł jest efektem krytycznej analizy rozważań Francisco Suareza nt. aktów ludzkich i ich współdziałania w procesie stanowienia prawa. Celem jest uporządkowanie, rozproszone w różnych dziełach, rozważań jezuitę. Tekst inspirowany był brakiem opracowań specjalistycznych w polskojęzycznej literaturze naukowej. Badania prowadzone były na tekstach źródłowych Hiszpana: *De legibus ac Deo legislatore* (1612), *De anima* (1621) oraz *De voluntario et involuntario in genere, deque actibus voluntariis in speciali* (1629). Suarez, jako jeden z najwybitniejszych filozofów renesansowych, wywarł olbrzymi wpływ na rozwój etyki i jurysprudencji. Sam temat jest ciekawy i wymagający. Wymaga m.in. zrozumienia zasad i form działania głównych władz człowieka – intelektu i woli. Na kartach *De Legibus* jezuita rozpatruje czynność stanowienia prawa jako złożony akt ludzki prawodawcy. Hiszpan wyróżnia łącznie 6 aktów intelektu i woli, w następstwie których może powstać prawo oraz wiele aktów pośrednich, które mają wpływ na proces. Zdaniem filozofa tworzenie prawa dokonuje się po-

przez wzajemne oddziaływanie na siebie aktów intelektu, który kieruje środki do celu, oraz woli, dążącej ku temu celowi zgodnie z kierownictwem intelektu.

Słowa kluczowe: F. Suarez – prawo – wola – intelekt – filozofia prawa – jurysprudencja – stanowienie prawa – teoria działania – akt ludzki

I. Wstęp

Celem artykułu jest uporządkowanie rozważań hiszpańskiego jezuita Francisco Suareza¹ na temat współdziałania aktów ludzkich w szczególnej sytuacji, jaką jest stanowienie prawa, i pełniejsze zrozumienie suarezjańskiej teorii działania.

Francisco Suarez był jednym z najwybitniejszych filozofów renesansowych. Jego dzieła, w tym przede wszystkim *De legibus*, wywarły olbrzymi wpływ na podręczniki prawa i etyki, a sam Hiszpan do dziś odgrywa ważną rolę w twórczości katolickich etyków hiszpańskich

¹ Francisco Suarez (ur. 5 stycznia 1548 r. w Grenadzie, zm. 25 września 1617 r. w Lizbonie) – hiszpański teolog, filozof neoscholastyczny. Jeden z czołowych przedstawicieli kontrreformacji. W wieku 17 lat wstąpił do Towarzystwa Jezusowego, gdzie ukończył studia teologiczne i filozoficzne. Nauczał na uniwersytetach w Segowii (1571-1576), Valladolid (1574-1580), Rzymie (1580-1585), Alcali (1585-1592), Salamance (1592-1597) i Coimbrze (1597-1615). Wielokrotnie służył radą papieżom i królom. Pisał bardzo wiele, zbiorowe wydanie jego dzieł z 1856 roku, wydane w Paryżu, zawiera aż 26 tomów, a i tam nie znajdziemy wszystkich jego komentarzy (np. do *De anima* Arystotelesa) i listów. W jego twórczości filozoficznej można wyróżnić dwa główne zagadnienia – metafizykę (najważniejsze dzieło – *Disputationes metaphysicae* do XVIII wieku było podstawą do syntez filozoficznych, które służyły jako podręczniki w kolegiach i uniwersytetach jezuickich) oraz filozofię prawa (najważniejsze dzieło – *De legibus ac Deo legislatore*). Do inspirowania się jego dziełami przyznawali się m.in. Grotius, Wolff czy Leibniz. Najpełniejsza biografia Suareza to dzieło Scorraille de, *Francois Suarez, de la Compagnie de Jesus*. W języku angielskim najgodniejsza uwagi jest książka Fichter, *Man of Spain: Francis Suarez*. Użytecznie są także dwa angielskie artykuły: Gracia, Francisco Suárez: The man in history oraz Noreña, Suárez and the Jesuits.

i latynoamerykańskich, tak że większość scholastycznych podręczników etyki inspirowana jest właśnie suarezjanizmem².

Zważywszy na powyższe, szczególną uwagę zwraca brak opracowań specjalistycznych tego tematu w polskojęzycznej literaturze naukowej i niewielka ilość omówień dostępna w języku angielskim³. Artykuł ten ma za zadanie wypełnienie przynajmniej małego fragmentu tej białej plamy w literaturze filozoficznej.

Problem będący przedmiotem tego artykułu jest ważny z punktu widzenia filozofii i teorii prawa. Wnioski wynikające z jego rozstrzygnięcia prowadzą do ostatecznego uznania za formalne źródło powstawania prawa pewnego konkretnego aktu intelektu bądź woli prawodawcy.

Badania prowadzone były na tekstach źródłowych: *De legibus ac Deo Legislatore* (1612)⁴, *De voluntario et involuntario in genere, deque actibus voluntariis in speciali* (1629)⁵ oraz *De anima* (1621)⁶. Proces stanowienia prawa ludzkiego przedstawiony jest w IV rozdziale księgi I *DL* zatytułowanym „Jakie akty są konieczne do stanowienia prawa”. Zawarte tam rozważania są jednak zbyt ogólne i pomijają, co zostanie wykazane poniżej, pewne fazy omawianego procesu. Dlatego, w ce-

² Por. Bourke, *Historia etyki*, s. 67–69.

³ Znacząca część literatury przedmiotu dostępna jest w języku hiszpańskim. Jednak ze względu na kompetencje językowe autora badania ograniczone zostały do tekstów w językach polskim i angielskim. Podczas kwerendy bibliotecznej odnaleziono jedynie trzy teksty anglojęzyczne wprost systematyzujące przebieg stanowienia prawa wg Suareza. Są to: Spindler, *Law, natural law, and the foundation of morality*, s. 175–177. Autor przy okazji nakreślenia suarezjańskiej definicji prawa w trzech krótkich akapitach wymienia akty prawodawcy, w następstwie których powstaje prawo. Lecón, *Metaphysics and psychology of the making of law in Francisco Suárez*, s. 256–261. Artykuł jest szerszą analizą aktu ludzkiego i kończy się krótką analizą procesu powstawania prawa jako aktu prawodawcy. Daniel, *The purely penal law theory*, s. 88–98.

⁴ Na użytek niniejszej pracy korzystałem z: Suárez, *Tractatus de legibus et Legislatore Deo* (= *DL*); Williams, Brown & Waldron, *Selections of three works of Francisco Suárez*.

⁵ Suárez, *De voluntario et involuntario*, disp. VI–IX (= *DVI*).

⁶ Suárez, *De anima*, disp. XII, qu. 1–3 (= *DA*).

lu uzyskania pełnej charakterystyki aktów składających się na proces legislacyjny, konieczne jest uzupełnienie tekstu *DL* o wnioski wynikające z ogólnej analizy teorii działania przedstawionej w *DVI* oraz o analizę własności intelektu i woli zawartą w *DA*.

II. Ścisłe współdziałanie woli i intelektu w procieście legislacyjnym

Do odpowiedzi na pytanie, jak przebiega proces stanowienia prawa, konieczne jest uprzednie scharakteryzowanie prawa jako takiego oraz przeanalizowanie wielu podstawowych, z punktu widzenia filozofii, problemów takich jak teoria działania czy formy i działania głównych władz człowieka.

Zdaniem Suareza prawo ma naturę intelektualną. Jego źródłem jest umysł (*mens*), przez który jezuita rozumie łącznie intelekt i wolę. Hiszpan przedstawia dwa główne argumenty za potwierdzeniem tej tezy. Po pierwsze, między czynami osób podlegających pod dane prawo a prawem istnieje pewna moralna relacja, której żaden inny od umysłu aspekt natury człowieka nie jest w stanie ustanowić. Suarez argumentuje także, że prawo musi mieć swoje źródło w aktach prawodawcy, ponieważ do jego ustanowienia niezbędne są operacje, takie jak np. rozkazywanie czy koordynowanie. Prawo należy zatem do natury intelektualnej, a jego źródłem musi być jakiś akt intelektu albo woli⁷. Suarez konsekwentnie rozważa proces stanowienia prawa głównie jako złożony akt ludzki, który wypływa z woli kierowanej intelektem⁸. Tworzenie prawa jest zdaniem Hiszpana specjalnego rodzaju procesem decyzyjnym – mogącym ustanawiać obowiązki i w ten sposób oddziaływać na sferę moralności innych ludzi.

⁷ *Legem esse aliquid pertinens ad naturam intellectualem, quatenus talis est, atque adeo ad mentem ejus: sub mente intellectum et voluntatem comprehendendo* (Suarez, *Tractatus de legibus et Legislatore Deo*, ks. I, rozdz. IV, § 2).

⁸ Ciekawe teksty opisujące współdziałanie woli i intelektu por. Finnis, *Aquinas*, s. 62–71; Finnis, *Natural law and natural rights*, s. 337–342; komentarze Stefana Świeżewskiego do kwestii 79 i 82 w: Tomasz z Akwinu, św., *Traktat o człowieku*; Krąpiec, *Akt ludzki*, s. 133–145; Suarez, *Tractatus de legibus et Legislatore Deo*, ks. I, rozdz. IV, § 6 ab initio.

Proces legislacyjny, kiedy patrzymy na niego jako na akt ludzki – świadomą działalność człowieka, nie odbywa się na sposób prostego przejścia przez wszystkie swoje fazy⁹. W jego trakcie akty woli i intelektu wzajemnie na siebie oddziałują, ich działalność jest zaś tak zespolona, że nie mogłyby obejść się bez siebie nawzajem.

Do obrazu przedstawionego przez jezuitę świetnie pasują słowa Krapca, który pisał o woli i intelekcie, że

splatają się wzajemnie i dopełniają w realnym działaniu ludzkim – wola pożądaną dobra oraz rozum rozumiejący to dobro i determinujący środki (odczytujący ich treściowy charakter) prowadzące do uzyskania tego dobra¹⁰.

W tym kontekście przywołać można także słowa Akwinaty piszącego, że wola i rozum

tkwią korzeniami w jednej substancji duszy; jedno też jest jakimś sposobem początkiem drugiego; w następstwie, co jest we woli, jest także jakoś w myśli¹¹.

Dominikanin dodaje ponadto, że

te dwie władze swoimi czynnościami zachodzą jedna na drugą [i warunkują się], gdyż myśl poznaje, że wola chce, zaś wola chce, żeby myśl myślała¹².

Jak wyjaśnia dalej współzależność pomiędzy tymi aktami:

w dwojaki sposób można coś poruszać: pierwsze, na sposób celu; w sensie powiedzenia: cel porusza przyczynę sprawczą. I w ten sposób myśl porusza wolę, gdyż dobro poznane przez myśl jest przedmiotem woli i porusza ją jako cel; drugie, na

⁹ Por. Finnis, *Aquinas*, s. 255–258. Szczegółowa analiza rozumienia aktu ludzkiego przez Suaraza por. Lecón, *Metaphysics and psychology of the making of law in Francisco Suárez*, s. 256–261.

¹⁰ Krapiec, *Akt ludzki*, s. 10.

¹¹ Tomasz z Akwinu, św., *Suma teologiczna. Człowiek. Cz. 2. (1,85-102)*, cz. I, qu. 87, art. 4, ad 1.

¹² Tomasz z Akwinu, św., *Suma teologiczna. Człowiek. Cz. 1. (1, 75-84)*, cz. I, qu. 82, art. 4, ad 1.

sposób siły działającej (*per modum agentis*), tak jak powodujący zmianę porusza rzecz ulegająca zmianie, a siła napędowa porusza rzecz napędzaną. I w ten sposób wola porusza myśl i wszystkie władze duszy¹³.

Czynności woli mogą być więc przedmiotem czynności rozumu i odwrotnie (rozum może rozumować nad chceniem, a wola może chcieć rozumowania). Sprawę komplikuje także fakt, że w sytuacji współdziałania władz kolejne czynności mogą pozostawać pod wpływem czynności im uprzednich¹⁴.

Czynność intelektu, polegająca na kierowaniu środków do celu, oraz czynność woli, dążąca ku temu celowi zgodnie z kierownictwem rozumu, są więc czynnościami wzajemnie sobie przyporządkowanymi¹⁵. Dlatego w obu zawiera się coś, co należy do jednej i drugiej władzy. W wyborze czynności woli przejawia się porządek, mający swoje źródło w rozumie. W namyśle natomiast przejawia się owo dążenie do celu pochodzące z woli.

¹³ *Tamże*, cz. I, qu. 82, art. 4, ad 1. Jest to parafraza słów Mnicha Eadmera z Canterbury (por. Eadmerus Monachus Cantuariensis, *Liber de sancti Anselmi similitudinibus*, rozdz. 2) błędnie podana jako słowa Anzelma z Canterbury.

¹⁴ Por. Tomasz z Akwinu, św., *Suma teologiczna. Cel ostateczny czyli szczęście oraz uczynki ludzkie*. (1-2, 1-21), cz. I-II, qu. 17, art. 1 resp. ab initio. [„Czynność woli może być przedmiotem czynności rozumu i odwrotnie, gdyż rozum może rozumować nad chceniem, a wola może chcieć rozumowania. Dlatego bywa, że czynność rozumu wyprzedza czynność woli i przeciwnie. Ponieważ zaś wpływ wcześniejszego działania pozostaje w czynności następnej, zdarza się, że w czynności woli zawiera się coś z poprzedniej czynności rozumu, jak to widzieliśmy, mówiąc o użyciu i wyborze. I odwrotnie, czynność rozumu może być przesiąknięta wpływem działania woli.”]

¹⁵ Ciekawą analizę środków do celu, jako przedmiotu wyboru w trakcie aktu ludzkiego por. Finnis, *Human acts*, s. 139–143.

III. Akty intelektu i woli w procesie stanowienia prawa oraz sposoby ich działania

W swoich rozważaniach w *DL* Suarez wymienia łącznie sześć aktów intelektu i woli, w których następstwie współdziałania powstaje prawo¹⁶.

- (1) Akt woli – zamiar osiągnięcia dobra wspólnego (*intentio*)¹⁷ – prawo, jeśli dotyczy poddanych, musi być środkiem pomagającym w osiągnięciu ich dobra. Prawodawca, stanowiąc prawo, musi więc działać z troską o dobro wspólne i mieć na celu prawe zarządzanie poddanymi¹⁸. Wola prawodawcy poruszana jest przez nieobecny przedmiot – cel, który jest motywem stanowienia prawa – przez dobro wspólne. Akt ten nakierowuje jego wolę na środki służące do osiągnięcia tego celu, kiedy ma zamiar osiągnąć za pomocą prawa jakieś określone dobro¹⁹. Stąd intencja osiągnięcia celu – dobra wspólnego jest źródłem wszystkich kolejnych aktów stanowienia prawa. Zamiar jest bowiem aktem, który nie tylko poprzedza działanie, ale jest widoczny w nim przez cały czas i jeśli został skutecznie powzięty, to wszystkie ludzkie władze starają się go realizować²⁰. Jest realnym początkiem późniejszego faktycznego działania, pierwszą fazą sprawstwa. Poczynając od niego, prawodawca dąży do

¹⁶ Por. Suarez, *Tractatus de legibus et Legislatore Deo*, ks. I, rozdz. IV, § 6–7 i § 14.

¹⁷ Suarezjańskie rozumienie zamiaru por. Suarez, *De voluntario et involuntario*, disp. VI, sec. 1–6.

¹⁸ Por. Suarez, *Tractatus de legibus et Legislatore Deo*, ks. I, rozdz. IV, § 6. [*Lex, quatenus exterius imponitur subditis, medium quoddam est bonum eorum, et ad pacem, seu felicitatem comparandam, ideo primum omnium intelligi potest in voluntate legislatoris intentio boni communis, seu bene gubernandi subditos.*]

¹⁹ Por. Suarez, *De voluntario et involuntario*, disp. VI, sec. 1, § 4. [*Secunda ratio est ejus boni investigandi per media, et hoc modo est objectum intentionis: quod patet etiam ex vi nominis: tunc enim proprie tendimus in finem, quando de illius consecutione tractamus. Unde colligitur, intentionem finis solum reperiri in absentia finis.*]

²⁰ Por. *tamże*, disp. IX, sec. 3, § 14. [*Nam posita intentione efficaci finis, sæpe ex vi illius applicatur intellectus ad inquirenda media. Et similiter ex vi electionis applicatur ad cogitandum de executione ipsa.*]

osiągnięcia celu i na tym dążeniu koncentruje wszystkie kolejne akty²¹.

- (2) Akt intelektu – namysł nad możliwymi rozwiązaniami legislacyjnymi (*consilium*)²² – poruszony przez zamiar woli intelekt przystępuje do namysłu nad rozwiązaniami legislacyjnymi – konkretnymi środkami prowadzącymi do osiągnięcia celu. Środki te badane są przez niego ze względu na cel – dobro wspólne. W sprawach publicznych występuje wiele zmiennych okoliczności. Dlatego rozum, aby wydać sprawiedliwy sąd praktyczny, musi dokonać wcześniej namysłu. Odczytanie dobra wspólnego jako konkretnej treści odbywa się za pomocą intelektu. Rozum praktyczny ma za zadanie rozpoznać relacje pomiędzy działającym a celem, działającym a środkiem do celu oraz między tym środkiem a celem. Rozpoznanie to ma na celu analizę możliwych środków i efektów ich zastosowania w przewidywanych okolicznościach. W ten sposób intelekt ustanawia pewien porządek, podług którego wola będzie mogła dążyć do celu. Ukierunkowanie to musi brać pod uwagę konkretne okoliczności, w których prawodawca stanowi prawo. Aby prawo było racjonalne, prawodawca musi rozważyć wszystkie realne rozwiązania legislacyjne tak, aby w kolejnych fazach móc wybrać to z nich, które jest sprawiedliwe i w danych okolicznościach najlepiej zabezpiecza cel działania – dobro wspólne²³. Ten punkt procesu składa się w rzeczywistości nie z pojedynczego aktu, a z wielu następujących po sobie i badają-

²¹ Bardziej szczegółową analizę wpływu *intentio* na cały proces działania u Awinyaty por. Finnis, *Intentions and objects*, s. 152–172.

²² Szerzej o *consilium* u Suareza por. Suarez, *De voluntario et involuntario*, disp. VIII, sec. 5. Zdaniem jezuita namysł nad możliwymi rozwiązaniami legislacyjnymi i poprzedzający go zamiar osiągnięcia dobra wspólnego są u Boga jednym prostym aktem występującym w porządku rozumowania. Por. Suarez, *Tractatus de legibus et Legislatore Deo*, ks. I, rozdz. IV, § 6. [*Quae duo in homine intelliguntur cum successione et discursu: in Deo vero sine imperfectione per simplicem actum cum ordine rationis.*]

²³ Por. *tamże*, ks. I, rozdz. IV, § 6. [*Ex qua statim sequitur in intellectu consultatio de hac, vel illa lege, quae sit justa, vel conveniens reipublicae.*]

cych kolejno różne rozwiązania i ich odpowiedniość w danych okolicznościach²⁴.

- (3) Akt intelektu – rozmyśl (*iudicium electionis*) – odczytanie dobra wspólnego swoje ostateczne sformułowanie przyjmuje pod postacią sądu praktycznego. Po rozważeniu możliwych rozwiązań prawnych prawodawca musi dokonać syntezy namysłu i rozsądzić, które spośród możliwych rozwiązań legislacyjnych są w danych okolicznościach zgodne z celem – prowadzą do osiągnięcia dobra wspólnego. Bez rozmyślenia nie da się, zdaniem Suareza, mówić o roztropnym i rozumnym ustanawianiu prawa²⁵. Jezuita uważa, że aby dokonać właściwego rozmyślenia, prawodawca musi cechować się „roztropnością polityczną albo [działającą na sposób] architektoniczną roztropnością prawodawczą”²⁶.
- (4) Akt woli – ostateczny wybór jednego z rozwiązań legislacyjnych, odrzucenie pozostałych (*electio*)²⁷ – w tym akcie prawodawca dokonuje spośród przedstawionych mu przez intelekt opcji ostatecznego wyboru brzmienia prawa. *Electio* jest więc wyborem tego z rozwiązań legislacyjnych, do którego stosowania prawodawca chce zobowiązać poddanych. Akt wyboru jest wolą ustanowienia pewnej moralnej konieczności, której pierwotnie nie było, wolą nałożenia zobowiązania. Celem tej wo-

²⁴ Por. Suarez, De voluntario et involuntario, disp. VIII, sec. 5, § 2. [*Consilium non unum, sed plures actus includere: quoniam electionem praecedit inquisitio, quae non sit sine discursu, et consideratione circumstantiarum et difficultatum, et omnium rerum quae ad recte ferendum iudicium necessarium sunt.*]

²⁵ Por. tamże, disp. VIII, sec. 5, § 2. [*Post illos ergo ex parte intellectus videtur proxime concurrere iudicium illud, quo legislator statuit et decernit rem talem esse convenientem reipublicae, et expedire ut ab omnibus servetur. Hoc manifestum est, quia sine tali iudicio non potest lex prudenter et rationabiliter ferri: est autem de ratione legis ut sit iusta, et consequenter ut sit prudens.*]

²⁶ Por. tamże, disp. VIII, sec. 5, § 2. [*Requiritur prudentia politica, seu architectonica ad leges ferendas.*] Por. również Tomasz z Akwinu, św., *Suma teologiczna. Prawo.* (1-2. 90-105), cz. II-II, qu. 50, art. 2.

²⁷ Suarezjańskie rozumienie *electio* por. Suarez, De voluntario et involuntario, disp. VIII oraz disp. VI, sec. 7.

li musi być związanie poddanych danym prawem, inaczej nie mogłoby ono nieść z sobą obowiązku przestrzegania²⁸. Umotywowany celowo troską o dobro wspólne legislator podejmuje decyzję o wprowadzeniu w życie jednego z możliwych rozwiązań prawnych rozważonych w akcie rozmysłu i ostatecznym odrzuceniu pozostałych. To dokonanie wyboru jest konieczne dla stanowienia prawa i następuje zawsze po praktycznym rozmyśle intelektu (*iudicium electionis*). To właśnie w akcie wyboru ustanawiany jest koniec namysłu i przejście do fazy wykonania. Wybór powoduje zdeterminowanie do dalszego działania i zawiera w sobie wolę, aby poddani szanowali nowe prawo²⁹. Jego przedmiotem nie jest jednak sposób wprowadzenia danego przepisu w życie³⁰. Wybrane rozwiązanie prawne jest ostateczne nie dlatego, że intelekt doszedł do wniosku, że tak należy postąpić, ale przede wszystkim dlatego, że wola zatrzymała się na nim, jako na odpowiadającym celowi, usposobieniu prawodawcy i zaistniałym okolicznościom. Wybór, ze swej istoty, porusza do wykonania określonych sobą rzeczy. Cechą tego aktu woli jest skuteczność, czyli zdolność motywowania i dostarczania bodźców do stosowania prawa³¹. Skuteczność ta jest zawieszona do czasu obwieszczenia prawa, tak aby poddani mogli zapoznać się z jego brzmieniem, zanim zaczną ich obowiązywać.

- (5) Akt intelektu – powiadomienie poddanych o treści nowego prawa – rozkaz (*intimatio – imperium*) – akt intelektu, w któ-

²⁸ Por. *tamże*, disp. IX, sec. 3, § 8. [*Requiritur ut sit de obligatione subditorum, id est, ut sit voluntas obligandi subditos, quia sine tali voluntate non obligabit illos.*]

²⁹ Por. Suarez, *Tractatus de legibus et Legislatore Deo*, ks. I, rozdz. IV, § 7. [*Parte voluntatis actum quo princeps acceptet, eligat, ac velit observari a subditos id quod intellectus iudicabit expedire.*]

³⁰ Por. Suarez, *De voluntario et involuntario*, disp. IX, sec. 3, § 4 ab initio. [*Post electionem illam, quae abstrahit ab executione ante usum.*]

³¹ Por. *tamże*, disp. IX, sec. 3, § 4 ab initio. [*Lex non tantum est illuminativa, sed motiva et impulsiva: prima autem facultas movens ad opus in intellectualibus rebus est voluntas.*]

rym prawo zostaje zakomunikowane poddanym³². Po czterech opisanych powyżej aktach, kiedy treść prawa jest już ustalona, zdaniem Suareza „konieczne jest, tylko aby prawodawca zapoznał ze swoim dekretem i rozmysłem poddanych, do których ten się odnosi, ujawnił go im i ogłosił. Jest to konieczne, ponieważ jeśli tego nie wykona, jego wola nie może zobowiązywać poddanych”³³. W akcie tym intelekt ujmuje w formie pewnej wypowiedzi (*corpus legis*) treść nowego prawa i za jej pomocą powiadamia poddanych o obowiązku jego przestrzegania.

- (6) Akt intelektu – dostrzeżenie skuteczności swojej woli (*cognitio finis in actu*) – po wydaniu i ogłoszeniu nowego prawa prawodawca dostrzega skuteczność swojego działania³⁴. Wie, że każdy poddany ma możliwość zapoznania się z nowymi przepisami, a więc on może wymagać ich przestrzegania. Zmienia to postrzeżenie przez prawodawcę czynności nakazywanej przez prawo. Zanim zyskało ono moc wiążącą poddanych, prawodawca widział w danej czynności coś pożytecznego dla dobra wspólnego, od momentu zyskania mocy wiążącej widzi w niej zaś coś koniecznego do wykonania z punktu widzenia uczciwości³⁵.

Na tych sześciu punktach Suarez kończy przedstawianie procesu stanowienia prawa w *DL*. Biorąc jednak pod uwagę jego analizę

³² Por. Suarez, *De voluntario et involuntario*, disp. IX, sec. 3, § 14. [*Actum intellectus, qui ad loquendum subdito de tali re, vel decreto necessarius fuerit.*]

³³ Por. *tamże*, disp. IX, sec. 3, § 12. [*Solum requiri ac necessarium esse ut legislator illud suum decretum et iudicium insinuet, manifestet, seu intimet subditis, ad quos lex ipsa refertur. Hoc enim necessarium est, quia alias non posset voluntas principis obligare subditum.*]

³⁴ Por. *tamże*, disp. IX, sec. 3, § 12. [*Denique post praedictum actum voluntatis intelligi etiam potest in legislatore novus actus intellectus, quo videt illam voluntatem suam.*]

³⁵ Por. *tamże*, disp. IX, sec. 3, § 12. [*Legislator post cognitionem suae legis, aliter etiam iudicet de materia legis quam antea, quia prius solum iudicabat illam ut aptam imperari: postea vero iudicat eam ut necessariam ad honestatem morum ex decreto suo.*]

aktu ludzkiego w *DVI*³⁶, zauważamy, że na samym początku procesu pominał trzy fazy charakterystyczne dla etapu zamierzenia. Są to:

- (a) pojęcie dobra wspólnego (*intellectus finium*)³⁷ – dane dobro wspólne staje się treścią intelektu,
- (b) upodobanie w dobru wspólnym (*voluntas simplex*)³⁸ – wola zauważa w nim coś godnego pożądania,
- (c) ujęcie dobra wspólnego jako celu przez intelekt (*apprehensio finis*)³⁹ – intelekt rozpoznaje dane dobro jako cel.

Wydaje się, że jezuita celowo opuszcza te trzy fazy w rozważaniach na kartach *DL*, bowiem są one nakierowane na cel (dobro wspólne), a nie na środek do celu, jakim jest prawo. Nie mogą być więc źródłem prawa, którego jezuita szuka, a więc rozważanie ich w tym rozdziale wydaje się bezcelowe.

Kolejny pominięty przez Hiszpana akt występujący podczas stanowienia prawa to wstępne przyzwolenie na jedne, odrzucenie drugich rozwiązań legislacyjnych (*consensus*)⁴⁰. Wola, po przedstawieniu jej przez intelekt wyników osądów poszczególnych środków do celu (jeśli jest ich wiele, jak zazwyczaj się to dzieje), wyraża lub nie wstępną, warunkową zgodę na wybór poszczególnych środków. *Consensus* nie jest istotowo odrębny od *electio*⁴¹. Przedmiotem tego aktu jest, podobnie jak w przypadku wyboru rozwiązania legislacyjnego (4), roz-

³⁶ Suarezjańską analizę aktu ludzkiego można znaleźć głównie w traktacie *DVI*. Por. *tamże*, disp. VI–IX. Poza tym istotne uwagi na temat relacji między aktami intelektu a aktami woli u Suareza znajdują się w *DA*. Por. Suarez, *De anima*, disp. XII, qu. 1–3.

³⁷ Por. Suarez, *De voluntario et involuntario*, disp. VI, sec. 1.

³⁸ Por. *tamże*, sec. 1.

³⁹ Por. *tamże*, sec. 1.

⁴⁰ Por. *tamże*, disp. VIII, sec. 2–3.

⁴¹ Por. *tamże*, sec. 2, § 5. [*Consensum et electionem non esse actus distinctos [...] quatenus voluntas vult, quod intellectus iudicat esse utile, dicitur consensus; quatenus vero illu praefert, vel aliis mediis utilibus, vel certe aliis rebus inutilibus non conducentibus ad finem, dicitur electio.*] Por. także *tamże*, sec. 5, § 2. [*Quando electio sit inter multa*

ważanie poszczególnych środków ze względu na ich użyteczność dla realizacji danego celu, ale w odróżnieniu od *electio* przyzwolenie będące treścią tego aktu jest warunkowe, nieostateczne. Stąd, według autora *DL*, akt ten nie może być formalnym źródłem prawa. Prawdopodobnie z tego powodu Suarez nie wymienia tego aktu w swoich rozważaniach mających na celu odnalezienie źródła prawa.

Schemat współdziałania intelektu i woli w procesie stanowienia prawa ludzkiego wg Francisco Suareza⁴².

	AKTY INTELEKTU	AKTY WOLI
Zamierzenie	<i>INTELLECTUS FINIUM</i> pojęcie dobra wspólnego <i>APPREHENSIO FINIS</i> ujęcie dobra wspólnego jako celu przez intelekt	<i>VOLUNTAS SIMPLEX</i> upodobanie w dobrze wspólnym INTENTIO zamiar osiągnięcia dobra wspólnego
Wybór	CONSILIUM namysł nad możliwymi rozwiązaniami legislacyjnymi – czy są dobre/praktyczne w tych okolicznościach etc. IUDICIUM ELECTIONIS rozmyśl, konkretne rozsądzenie, które rozwiązanie legislacyjne jest najodpowiedniejsze w danych okolicznościach	<i>CONSENSUS</i> wstępne przyzwolenie na jedne, odrzucenie drugich rozwiązań legislacyjnych ELECTIO wybór jednego z rozwiązań legislacyjnych, odrzucenie pozostałych
Wykonanie	INTIMATIO – IMPERIUM powiadomienie poddanych o treści nowego prawa – rozkaz	
Osąd	COGNITIO FINIS IN ACTU dostrzeżenie skuteczności swojej woli	

(*quod saepius accidit*) oportet omnia illa esse iudicata, et proposita per intellectum, et communiter esse inventa et considerata.]

⁴² Pogrubione zostały akty wprost wymienione w: Suarez, *Tractatus de legibus et Legislatore Deo*, ks. I, rozdz. IV i V. Pozostałe akty są wymieniane w: Suarez, *De voluntario et involuntario*, disp. VI–IX. Por. schemat współdziałania intelektu i woli w akcie ludzkim u Tomasza z Akwinu w: Finnis, *Aquinas*, s. 71.

IV. Wnioski

Suarez wyróżnia łącznie sześć aktów intelektu i woli, w następstwie których może powstać prawo oraz wiele aktów pośrednich, mających wpływ na proces. Zdaniem filozofa tworzenie prawa dokonuje się poprzez wzajemne oddziaływanie na siebie aktów intelektu, który kieruje środki do celu, oraz woli dążącej ku temu celowi zgodnie z kierownictwem intelektu. Proces ten składa się z dwóch głównych faz. Pierwsza, która decyduje o treści prawa, kończy się wyborem jednego z rozwiązań legislacyjnych (*electio*). Druga, bez której wypełnienia nie można żądać przestrzegania danego prawa, zakończona jest obwieszczeniem nowego przepisu (*intimatio — imperium*).

Suarez rozwija teorię działania i prawa, której celem jest pogodzenie ze sobą poglądów intelektualistów i woluntarystów. Stąd, mimo że język jego rozważań przypomina język św. Tomasza, to jednak jego myśl jest zgoła odmienna, pełna wpływów woluntarystów, takich jak Duns Szkot czy Wilhelm Ockham.

Dokonane usystematyzowanie procesu legislacyjnego pozwoliło na jego bardziej wnikliwą analizę oraz na pełniejsze zrozumienie Suarezjańskiej teorii działania. Na podstawie wyciągniętych wniosków możliwe jest przeprowadzenie dalszych rozważań na temat źródeł normatywności prawa.

Summary

This article issues from a critical analysis of Francisco Suarez's deliberations regarding the acts and cooperation exhibited by human beings during the process of law-making. Its aim is to systematize the Jesuitical considerations scattered across his various works. The text is intended as a response to the lack of specialist scholarly studies in Polish in this field observable at the present time. It reflects research carried out into the following original Latin texts of Suarez: *De legibus ac Deo legislatore* (1612), *De anima* (1621) and *De voluntario et involuntario*

in genere, deque actibus voluntariis in speciali (1629). Suarez, as one of the most refined of the Renaissance philosophers, exerted a tremendous influence on the development of ethics and jurisprudence. The subject of the article itself is both interesting and demanding, requiring as it does an understanding of the principles and forms of human powers – namely, intellect and will. In *De Legibus* the Jesuit considers the act of legislating as a complex human act on the part of the lawgiver. He distinguishes six acts of intellect and will consequent to which a law can then be created, as well as several indirect acts that have an influence on the process. According to the philosopher, law-making is a consequence of the mutual interactions occurring between acts of the lawgiver's intellect as it steers both resources towards some given end and the will itself (inasmuch as the latter pursues this goal in accordance with the direction of the intellect).

Key words: F. Suarez – law – will – intellect – philosophy of law – jurisprudence – lawmaking – theory of action – human act

Literatura

- Bourke, V. J., *Historia etyki*, [Przeł.] A. Białek, Warszawa: Krupski i S-ka, 1994.
- Daniel, W., *The purely penal law theory in the Spanish theologians from Vitoria to Suarez*, t. 164, (Analecta Gregoriana), Roma: Gregorian University Press, 1968.
- Eadmerus Monachus Cantuariensis, *Liber de sancti Anselmi similitudinibus*, [W:] *Patrologiae Latina*, [Red.] J. P. Migne, t. CLIX, Parisiis, 1854, ss. 605–702.
- Fichter, J. H., *Man of Spain: Francis Suarez*, New York: Macmillan, 1940.
- Finnis, J., *Aquinas: moral, political and legal theory*, Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Finnis, J., *Human acts*. [W:] *Intention and identity. Collected essays*, t. 2, New York: Oxford University Press, 2011, ss. 133–151.

- Finnis, J., *Intentions and objects*. [W:] *Intention and identity. Collected essays*, t. 2, New York: Oxford University Press, 2011, ss. 152–172.
- Finnis, J., *Natural law and natural rights*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2011.
- Gracia, J. J. E., *Francisco Suárez: The man in history*. *American Catholic Philosophical Quarterly* 65/3 (1991), ss. 259–266.
- Krapiec, M. A., Akt ludzki, [W:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, [Red.] A. Maryniarczyk, t. 1, Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2000, ss. 133–145.
- Lecón, M., Metaphysics and psychology of the making of law in Francisco Suárez, [W:] *The concept of law (lex) in the moral and political thought of the 'School of Salamanca'*, [Red.] K. Bunge, M. J. Fuchs, D. Simmermacher & A. Spindler, Leiden, Boston: Brill, 2016, ss. 249–270.
- Noreña, C., *Suárez and the Jesuits*. *American Catholic Philosophical Quarterly* 65/3 (1991), ss. 267–286.
- Scorraile de, R., *Francois Suarez, de la Compagnie de Jésus, d'après ses lettres, ses autres écrits inédits et un grand nombre de documents nouveaux*, Paris: P. Lethielleux, 1912.
- Spindler, A., Law, natural law, and the foundation of morality in Francisco de Vitoria and Francisco Suárez, [W:] *The concept of law (lex) in the moral and political thought of the 'School of Salamanca'*, [Red.] K. Bunge, M. J. Fuchs, D. Simmermacher & A. Spindler, Leiden, Boston: Brill, 2016, ss. 172–197.
- Suarez, F., *De anima*. [W:] *Opera omnia*, [Red.] D. M. André, t. III, Parisiis: apud Ludovicum Vivès, 1856, ss. 461–801.
- Suarez, F., *De voluntario et involuntario*. [W:] *Opera omnia*, [Red.] D. M. André, t. IV, Parisiis: apud Ludovicum Vivès, 1856, ss. 157–274.
- Suarez, F., *Tractatus de legibus et Legislatore Deo*. [W:] *Opera omnia*, [Red.] C. Berton, t. V–VI, Parisiis: apud Ludovicum Vivès, 1856.
- Tomasz z Akwinu, św., *Suma teologiczna. Cel ostateczny czyli szczęście oraz uczynki ludzkie*. (1-2, 1-21), [Red. & przeł.] F.

- W. Bednarski, t. 9, London: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, 1963.
- Tomasz z Akwinu, św., *Suma teologiczna. Człowiek. Cz. 1. (1, 75-84)*, [Red. & przeł.] P. Bełch, t. 6, London: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, 1980.
- Tomasz z Akwinu, św., *Suma teologiczna. Człowiek. Cz. 2. (1,85-102)*, [Red. & przeł.] P. Bełch, t. 6, London: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, 1980.
- Tomasz z Akwinu, św., *Suma teologiczna. Prawo. (1-2. 90-105)*, [Red. & przeł.] P. Bełch, t. 13, London: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, 1986.
- Tomasz z Akwinu, św., *Traktat o człowieku. Summa teologii 1, 75–89*, [Red. & przeł.] S. Swieżawski, Kęty: Wydawnictwo Antyk, 1998.
- Williams, G. L., A. Brown & J. Waldron, [Red.] *Selections of three works of Francisco Suárez*, t. 1, Oxford: Clarendon Press, 1944.